

KRÚDY GYULA UTÓÉLETE

GYORSÍRÁS-JELZÉSEK A KRÚDY VILÁGA LAPSZÉLEIRE

Mi teszi olyan izgalmas olvasmánnyá a *Krúdy világa*-t?

Elsősorban talán az élőszó közvetlensége.

Az emlékezések, vallomások legnagyobb része a Grundig magnetofon szalagjáról került írógépbe.

A magnetofon a néprajzi gyűjtők sátorából, úgy látszik, beköltözik az írók dolgozószobájába. Külföldön is, itthon is egyre több pályatársról tudok, akik úgy szelídítették magukhoz e szokatlan munkaeszközt, ahogy Tolsztoj és Móricz az írógépet.

A *Krúdy világa* magnetofonszalagról élénk forgó vallomásai a torokköszörülésig, a dadogásig, a köhintésekig retusálatlanok, mégis, rögtönzöttségükben is formásak, arányosak. *Tóbiás Áron* kitűnően érti a módját, hogy a háttérben maradjon, észrevétlenül irányítson. Ebben a műfajban kincset ér az ilyen szerkesztő: Kutuzov, aki látszólag szinte semmit sem tesz, termékeny passzivitásával mégis ő vezeti a vele szemben ülőt. (Néha emberére akad, aki nem hagyja magát. Ilyenkor feszültség támad, s ettől még érdekesebbé válik az emlékezés. Például a Füst Miláné.)

Sokért nem adnám, ha élőszóval, lemezről hallhatnám egyik-másik vallomást. Ez egyelőre nem áll módomban. De eljátszom a gondolattal, hiszen bizonyára megőrzik a szalagokat.

Eszembe jut, ahogy tavaly nyáron, Párizsban, a Saint-Étienne du Mont oltára mellett, Pascal sírjánál megállottam. Pascal – akárcsak Krúdy – egyike volt ifjúságom mestereinek. Maradt bennem annyi rajongás, néhány méterre hajdani bálványom – és mindmáig talán legkedvesebb gondolkodóm – csontjaitól, hogy kész voltam a megrendülésre.

De mi történt?

Táblát láttam a falon, magasan a fejem fölött. Közölte velem, hogy itt nyugszik – valahol a padló alatt vagy talán a fal mögött – a nagy töprengő porhüvely. S egyéb semmi. Nem éreztem, nem gondoltam semmit. Nem hittem el, hogy ott van. Nem találkoztam vele. Otthon, Nyíregyházán, tanulószobámban, igen. S azóta is, valahányszor csak olvasom.

A holt kövek, a csontok semmit sem mondanak. Közönyösek, érzéketlenek. De ha megszólalna – anakronisztikusan – egy magnetofon, s Pascal kortársainak, rokonainak vagy a Port Royal „doktorainak” vallomásait hallanók!

Krúdyval megtörtént ez a csoda. Ő, aki olyan jól megfér Pascallal könyvespolcon, a síron túlról, a klasszicitásból is fülembé dörmög barátai közvetítésével.

Pascali mércével mérve, úgy háromszáz év múlva, micsoda kincs lesz ez a néhány tucat hangszalag!

*

Talán nem vétek a könyv szelleme ellen, ha idejegyzem a magam Krúdy-émlékeit.

Tizenhét éves koromban (1937-ben) lettem a nyíregyházi Kossuth Gimnázium diákja. Ebben az iskolában érettségizett Krúdy.

Egy-két fiatal, irodalommal foglalkozó tanáron kívül nemigen tudott róla senki. Ha néha emlegették, inkább csak mint részeges, pumpoló éjszakai embert, s nem mint író. Állítólag ügynökként házalt otthon a könyveivel, ezt beszélték, s nem minden rosszindulat nélkül.

Én már akkor – véletlen szerencse folytán – ismertem a *Boldogult úrfikoromban*-t, a *Kleofásné kakasá*-t, a *Podolini kísértet*-et.

Igen hamar megjártam azt a rövid utat, amely ifjú emberek Krúdy-olvasásától a Krúdy-rajongásig vezet. Életkörülményeim is kedveztek szenvedélyemnek. A Bujtoson laktunk, Krúdy oly gyakran visszaálmódott Bujtos-ligetének helyén; iskolába menet és iskolából jövet naponta többször is elmentem a Közép és Kállói utcai két Krúdy-ház előtt (akkor még nem tudtuk, melyik volt az író szülőháza, édesanyja az előbbiben lakott); sírdombokon heverészve felhőket bámultam délutánonként a Morgó temetőben, Krúdy képzeletének egyik kedvenc tartózkodási helyén; csapzott hajjal, magányosan barangoltam a sóstói erdőben (ahol, mint később megtudtam, női harisnyakötőket találtak, vagy öngyilkosok lettek a Krúdy-hősök); nagydiák és lematurált ifjú koromban egyre több olyan kocsmában fordultam meg, ahol még ismerték a fiatal Krúdyt.

1945-ben, a nyíregyházi *Magyar Nép* című napilap munkatársaként, Merényi Oszkár, a kitűnő irodalomtörténész, Berzsényi-kutató társaságában meglátogattam Krúdy testvérhúgát. E látogatásról később, Fodor József kérésére, cikket írtam a Fodor szerkesztette *Új Idők*-be. Azóta se került elém ez a kis írásom, de úgy emlékszem, jó néhány tény elhallgattam benne, ifjúkori szeméremből.

Nem sokkal Nyíregyháza felszabadulása után, a városházán jártamban, megmutatta nekem valaki az elmenekült polgármester levelezését. Az anyag átnézése közben dülöngélő ákombákom betűkkel írott kérvény került kezembe. Az író oldalsági rokona, Krúdy Ilona írta a polgármesterhez. Elpanaszolta, hogy öreg, beteg, munkaképtelen, és olyan rosszul megy a sora, hogy legelemibb szükségleteit sem tudja kielégíteni. Kérte a polgármester támogatását.

A kérvényhez csatolva volt a polgármester válasza. Értesítette Krúdy Ilonát, hogy kérését méltányolja, s küld neki 3, azaz három darab ingyenjegyet a városi kádfürdőbe.

Ezt a keserű-groteszk felfedezésemet mondhattam el Merényinek, s ezen tüzesedhettünk föl, hogy megkeressük az író Nyíregyházán élő hozzátartozóit.

Kérdőködöttünk utánuk, s elég különös, bizonyára mondai elemeket sem nélkülöző értesüléseket szereztünk Krúdy anyjáról és nővéreiről. Az idős hölgy kártyavetéssel és jóslással foglalkozik. Ezen a réven könnyű megismerni vele.

Csengő nem volt a Közép utcai ház kapuján – megcsattogtattuk a kilincset, azután felágaskodtunk a magas alapzatú ház fala mellett, és kopogtattunk az ablakon. Kisvártatva nyílt az ablak, és keretében jó középkorú, nyúlánk hölgy jelent meg. Krúdyék felől érdeklődtünk. Kiderült, hogy az író nővérével beszélünk.

Álltunk lenn a járdán; a hölgy az ablakban, magasan a fejünk fölött. Vártuk, hogy majd csak végét veti a függőleges társalgásnak, s beljebb invitál bennünket. De nem. Rossz véleménnyel volt az újságírókról, az irodalmi kutatókról nemkülönben, s ezt csöppet sem rejtette véka alá. Úgy állt ott, mint aki minden pillanatban becsukhatja az ablakot.

Megtudtuk tőle; hogy a mama nem él már, a közelmúltban csöndesen elszenderedett.

Hát ez bizony nagyon lesújtott bennünket.

Azután: a mama levelesládája, az összes Krúdy-relikviákkal, '44-ben megsemmisült. Maradhatott még ez-az, így mondta a hölgy, szét kellene nézni a padláson.

Ez a hír is elszomorított. Az ablak alatt ácsorogva nem kínálhattuk föl segítségünket. Kétszintnyit is emelkednünk kellett volna előbb – a szobák, majd a padlás szintjéig.

Emlékei felől faggattuk inkább. Szűken mérte azokat is. Annnyt azért elmondott, hogy engedelmes, jó fiú lett volna ez a szegény Gyula, de már fiatalon a nők hálójába került. Azok elrontották, tönkretették. Bármit kérdeztünk is tőle, mindig ide kanyarodott vissza: nem, nem tudom, nem, nem hallottam, nekünk nem mondta, előttünk elhallgatta, mert azok a nők, azok a pesti zsidó nők, már fiatalon elcsavarták a fejét.

Egy értelmetlenül őszinte fájdalom, egy oldhatatlan sértődöttség monotóniájának emlékét vittem magammal erről a találkozásról – az elakadt gramofonlemez konokságával ismételtette bennem még sokáig a magáét.

Nem sok idő múlva elkerültem Nyíregyházáról.

Krúdytól előbb viszontagságos éveim, majd az egyre jobban fölmagasodó irodalmi-politikai korlátok távolíthattak volna el.

1949 és '52 között irodalmi kört vezettem Angyalföldön. Babits, Kosztolányi, Krúdy műveit is elemeztük. A kör tagjai – munkások, munkás- és parasztsorból jött értelmiségiek – hajszálpontosan helyükre tették eszméletükben az „eltanácsolt” írókat, hatásuk egyáltalán nem zavarta meg őket. (Bármennyire is természetes ez a megállapítás ma – akkor egyáltalán nem tartották annak.)

1953 őszén meghívtak egykori iskolámba, hogy a Krúdy születésének hetvenötödik, halálának huszadik évfordulóján rendezett ünnepségen mondjak emlékbeszédet.

Az emlékműsor rendezője, Katona Béla tanár, így vall a Krúdy világában: „Annyi érdeme talán van ennek a mi jubileumi ünnepségünknek, hogy akkor, '53-ban még Krúdy neve, majdnem azt mondhatnám, tabu volt...”

Azóta hány Krúdy-esten lehettem tanúja öregek és fiatalok lelkesedésének, Szindbád-imádó csodálatának! Megismertem a Krúdy-kultusz elbűvöltjeit, mindmégannyi Krúdy-hőst, akik Pest-Budán és az ország különböző tájain egy-egy Krúdy-regényt írnak az életükkel.

Most viszontlátom vallomásaikat, kutatásaik eredményeit a *Krúdy világa* lapjain.

*

Nem kritikát írok, se nem ismertetést, még csak olvasónaplót sem – a rendszeres elemzés kívül esik célkitűzésem.

A kötetben számos, remeknél remekebb emlékezés, jellemzés sorakozik, valóságos gyöngyszemei a műfajnak.

Kiválik közülük a Füst Miláné.

Határtalan tisztelet él bennem Füst Milán minden megnyilarkozása iránt.

Ez a vallomása is miniatűr remekmű, a felzaklató remekművek fajtájából.

Felzaklat, és ellentmondásra ösztökél.

Mert mit is mond Krúdyról?

„Szóáradat.

– Mondhatjuk, hogy zeneiség? – veti közbe Tóbiás Áron.

Nem, nem, nem, nem. Jóleső szóáradat. Csámcsogta a szavakat, és ez a csámcsogás nagyon jólesik” „... nagyon nagy csámcsogás és nagy élvezete annak, hogy beszélhet.”

Ez (s amit a Krúdy-próza fárasztó egyhúrúságáról mond) igaz is, meg nem is.

Krúdynak nem az egyhúrúsága, hanem a gazdagsága fárasztó, mint minden túláradó gazdagság. (Egyhúrúnak csak olyan jogon nevezhetjük, mint bárki más író, akinek felismerhető „stílusa” van.)

Ha nem ismerném Krúdy prózáját, Füst Milán meghatározása alapján másnak képzelném el, mint amilyen.

Elfullasztó verbalizmusra gondolnék, aranyfedezet nélküli szóinflációra, agyoncifrázott barokkos mesterkedésre, válogatás nélkül összedobált elemek amorf gomolygására, meddő szóbűvészkedésre, ami oly gyakran fölkísért az irodalomban (s erőtlenebb oldalain talán Krúdyban is).

De az igazi Krúdy nem ez! Az igazi Krúdy-próza olyan tömör, olyan kötött, mint a szabadvers. Locsogásnak, pongyola elereszkedésnek nyoma sincs benne. Hanyagnak látszó sorait is ökonomikusan, hosszan kanyargó mondatait is „a két pont közötti legrövidebb út” elve szerint, a fölkísértő káoszon diadalmaskodva, határozottan kihallható belső terv szigorának engedve alkotta meg. Véletlen jelzői, hevenyészett hasonlatai villámfénnyel világítanak – eleve kétséget támasztva, hogy vajon igazán véletlen és hevenyészett-e Krúdyban, ami annak látszik?

Szavai nemcsak hogy zenévé rendeződnek (Füst Milán kétségbe vonja ezt), hanem a szavak zenéjét a képek, a képekét a jelképek adekvát ritmusa kíséri, s a hármas vonulat mindegyike hitelesíti a másikat is, és az általuk kifejeződő (belső) valóságot is. Gondosan kitervelt, míves gonddal esztergált próza a Krúdyé, s bár ké-

sőbb föllazul, a szabad asszociációk még rafináltabban tudatossá teszik – soha nem válik értelmetlen, üres, öncélú szóhalmazsá! (Mennyi szellemesség, ironia, gondolat- és szóötvöző bravúr a részletekben még ott is, ahol az egészet fáradtabbnak érezzük!)

Azt hiszem, ezzel Krúdy – Füst Milán emlegette – „konceptiótlanságát” is kétségbe vontam.

Krúdy nem intellektuális író a szónak par excellence értelmében, de a maga szabta határokon belül intelligens. Semmi esetre sem hiszem azt, hogy csak ösztönösen alkotott – bár zsenije olyankor is megsegítette, amikor egy csak-okos embert cserbenhagyott volna a tudománya.

*

Elkésett romantikus volt-e Krúdy, aki ifjúságának olvasmányélményeit (elsősorban Puskin *Anyegin*-jét) élte újra írás közben; szimbolista, aki csak homályos, távoli célzásokkal vallott koráról; vagy utolérhetetlen realista, akit minden idegszála a tapintható jelenhez kötött?

A könyvben mindhárom változatra van bizonyíték. És ellenbizonyíték is van, jelöl annak, hogy a zsenit nem könnyű egy ilyen vagy olyan címkéjű katalógusfiókban elhelyezni.

Vonatkozik ez arra az életrajzi ellentmondásra is, hogy vajon halk szavú, tapintatos, másról soha rosszat nem mondó, de még csak nem is gondoló úriember volt-e Krúdy (mint egyesek állítják), vagy éppen fordítva: üveget törő, garázda, kötekedő lump (mint mások állítják).

A kötetben közölt dokumentumok fényt vetnek természetének kettősségére.

Elég csak levelezésére s a hozzá írott (női) levelekre hivatkoznom.

Az egyik könyörgő levélben („...kérlek tehát összetett kézzel kedves Gyulácskám”) olvasható: „...nyomorék vagyok, azért is nem bírom soká a strapát, mert fájnak a lábaim azóta mindig, mióta leugrottam miattad az emeletről.”

Még megrendítőbb szűkszavúságában anyja levele, a Baumgarten-díj után:

„Kedves fiam Gyula hogyvagy nem vagy mán beteg? a szerencse Pészbül én is kérek egy keveset, ugysem kaptam még tüled sohasem semit kügy nagy szükségem van rá szerető anyád.”

S gondoljuk csak meg: a címzett a világ leggyöngédebb, álomból, gyerekkorból felsajgó szavait írta az N. N.-ben az édesanyjáról, s hányszor, hányféleképpen zokogta-sóhajtotta el könyveiben a magukra hagyott asszonyok gyászát, vergődését.

Íme, megint egy ellentétpár. S mennyi lenne még, szinte vég nélkül!

*

A *Krúdy világa* címével teljességet ígér, s ha nem éri is el, erősen megközelíti a lehetetlent – egy nagy író belső világának pontos feltérképezését. Számos fehér foltot eltüntet, sok homályos szögletet megvilágít, életrajzi adatok és alkotás mágne-

ses terében csaknem mindent a helyére tesz – előmozdítja az életmű fokozottabb megértését.

Reméljük, folytatása következik – hiszen Tóbiás Árontól és a Grundig magneto-fontól telik még, viszont a barátok – Krúdy, Móricz, Kosztolányi, Nagy Lajos, Babits, Tóth Árpád, Juhász Gyula barátai – sorra elköltöznek.

1964

A HALHATATLAN KRÚDY

Negyven év telt el halála óta – s a rostáló idő, mely annyi álértéket kiszórt, a halhatatlanság pecsétjével őrzi művét. Nemcsak kortársainak, a *Nyugat* első nemzedékének körében ülteti engesztelően az első közé (életében kedve sem, módja sem igen volt elfoglalni ott méltó helyét), de mint elszigetelt, hősiecs újítót, a huszadik századi világirodalom asztalánál is.

Ahány Krúdy-portré, annyi Krúdy-arc, s bármily találó egyik-másik, csak rész-igazságokat tükröz. Úgy érezzük végül, hogy a modell, titokzatos mosolyával, megfjeetlen maradt. A legnagyobbak kiválsága ez: jellemzésükre minden igcmód kevés, mert a létezés teljessége kötődik sorsukhoz, színével és fonákjával.

Shakespeare-i bőséggel és szenvedéllyel és fölénnel alkotta remekeit – és shakespeare-i nemtörődömséggel szórtá szét őket a szelekbe, bízta olykor gyanús kiadókra és kérészéletű lapokra.

Egy önmagát túlélt osztálynak, egy kiüresedett életformának, isten-háta-mögötti, ködbe vesző tájak és az örület csöndjébe zárt, monomániásan a régi dicsőségről gajdoló fantomembereknek, kihalásra ítélt és már régóta halódó lények természet-rajzának volt az írója. Prózájának sokféle zenéje között van egy, a dobok monotonájával visszatérő – ez a kegyetlenül egyhangú zene a hosszú, már nem is tragikomikus, hanem bohózatoss haldoklást festi alá.

Alakjait idézőjeles romantikával ruházta föl, különös „regényességgel”, mely egyúttal cáfolata is a regényességnek. Ha nem dölünk be az író kenetes hangjának, s a gúnyt is megérezzük mögötte, Krúdyban a dzsentri ironikusan deformáló, mégis hiteles ábrázolóját csodálhatjuk elsősorban.

De a mániákus fantomok mellett meglátta az élet igazi tragikus hőseit, a szegényeket, a kegyetlen harcban eltaposott, önfeláldozó kisembereket, öreg pincéceket, hordárokat, szárazágkezü anyókákat, és akikből azzá váltak, a robotban, bűnbén, közönyben őrlődő fiatal lányokat. Ez a cinikusnak kikiáltott író érzékeny műszereivel fölfogja a megalázottak és megszorítottak sorsának üzeneteit. Bármily rajongója az érzéki szépségnek, a leggyönyörűbb asszony testét fedő kelmék láttán is átnyilall mámorán a fölismerés, hogy szegény lányok szeme vakult bele a finom csipkedész verésébe.

Szülvárosában nőttem föl, iskolájában érettségiztem, ismertem jó néhány novellájának gyanítható hőseit vagy családjukat, közvetlen leszármazottaikat, akik

nem sokban különböztek tőlük. Én tűzbe tenném kezem a realista Krúdyért – hogy sok minden egyéb mellett az is volt a maga módján. Leginkább Kosztolányival értek egyet, mikor Móricz nagyrealizmusával köti össze Krúdy művészetét, kiegészítő ellenpárjaként. (Móricz olvasása közben): „egy magyar falut látunk, viharos nyári verőfényben, éles körvonalakkal, koromfekete árnyékokkal.” Míg Krúdy „tájai mintha örök holdfényben fürödnének”.

Az ösztönös művész prototípusaként szokták emlegetni Szindbád életrehívóját – intellektuális írónak nevezni őt több mint merészség. Rendet kellene már egyszer teremteni ebben is. Ösztönösség és tudatosság nem egymást kizáró, hanem kölcsönösen föltételező fogalmak. Amennyire szájalmas a fej nélküli ösztönlény, legalább annyira az a szíve helyén is számítógépet hordozó csak-ész-ember. Krúdynam – mindegy, hogy a szíve vagy az esze súgott előbb, vagy a kettő egyszerre – indulati viharait, ösztöneiből áradó, erős hangulatait mindenkor az értelem fénye járja át meg át; prózája nemcsak el-elkanyarodva is biztosan célhoz érő főszódrában, hanem minden kis hullámában, csöppjében is okosan fénylik. A fejezet, a bekezdés, a mondat, a sor, a két vessző közötti rövidtáv külön meglepetéseket tartogat. Ezrével lehetne idézeteket fölhozni könyveiből, léleklátóan éles szemre, mély élet- és emberismeretre, a jelenségek összefüggéseinek olyan zseniális átértésére valló passzusokat, amiket mégsem lehet egyedül az ösztönösség javára írni.

Szokás őt Prousttal összehasonlítani, s vagy eredetiségét védeni vele szemben, vagy éppen hatásokra fogékonyságát, világirodalomba-kapcsoltságát bizonyítani a rokonsággal. Kétségtelen, hogy egy időben jöttek rá mind a ketten a „valódi” és emlékidő csereviszonyának új lehetőségeire. De azt hiszem, lényegtelen, ismerte-e Krúdy Proustot. Majdnem biztos, hogy nem – de miért ne ismerhette volna? Csak tudományos fölfedezéseknél fontos az időrendi elsőbbség, bár még annak értelmét is vitatni lehetne. Az a lényeges, hogy a prózaírás legkorszerűbb eszközeit fölhasználva öntörvényű, külön világot teremtett, amely senki másé, csak az övé: Krúdyé.

Mint a század alkotó szellemeinek egész vonulata: fizikusok, filozófusok, festők, költők, regényírók – de talán mindenki másnál inkább intuíciójára hagyatkozva, ő is megérezte a klasszikus idő- és térfogalom billenését, s a maga módján újfajta idő- és térvizonyt teremtett, az emlék idejének és terének újfajta viszonyát.

Szavakból épített világának, sajátos tér- és időlebegtetésének mozgatóenergiája: a hasonlat. Annak is egy különleges fajtája, amit nem felejteth el, aki csak egyetlen Krúdy-írást is olvasott életében. A hasonlat mindig hídverés a tárgyak, állapotok, fogalmak között tátongó szakadékok fölött. Minél szélesebb a szakadék, annál nagyobb ívű híd foghatja át. Krúdy hasonlatai végtelen távolságokba vesző partokat kötnek össze, minden dolgok belső rokonságának, egymáshoz közelíthetőségének szuggesztív bizonyosságával. Ugyanakkor, mint tükröket tükröző tükrök, megsokszorozódó időt és teret nyitnak, kiszabadítják a jelenségeket a dimenziók és az Egyetlen Idő börtönéből. Ez világirodalmi tett: Proust, Joyce, Woolf, Faulkner és mások idő-tér csodatétele mellett egyenrangúként beszélhetünk a Krúdyéről.

Művésze – nem stílusának könnyen utánozható külsejű jegyeit, hanem írásai-

nak leglelkét tekintve – folytathatatlan. Magas csúcsról jelzőfény, mint Ady – az egész látóhatárt beragyogja, meg nem oszthatóan, részeiben át nem örökölhetően.

Óriás-egyénisége és áttekinthetetlenül gazdag életműve bizonyára sok meglepetést tartogat még a jövőnek. Őt nem lehet „megoldani” – olvasni lehet csak, gyönyörködve és csodálattal.

1973

EGY KRÚDY-NOVELLA (ÉS EMLÉK-ÉRINTŐI) BEMÉRÉSE

ÉLETRAJZI KÖZELÍTÉSEK

- 0.1. Kálmánháza, 1935. Nyár. Ugatóan üres iskolaterem. Vizsga óta aszalódó virágfüzerek. Hervadásszag, olajospadlószag, unalomszag. Légyzűmmögésű magány. Egyik sarokba búzát öntöttek le, a másikba könyveket. (Sokféle helyről összehordott jutalomkönyvek maradékát.) Eluntam a búza hűvös érintését, a könyvhalom mellé kuporodom. Belelapozok a könyvekbe. Egyik sem érdekel. Már hagynám is ott a kupacot, amikor egy képes-puha-fedelű könyvön akad meg a szemem. Kinyitom, és delejes álomba szédülök – nem mozdulok, amíg végig nem olvastam. Zsibbadtan támolgok az udvaron: megváltozott a világ, újraszülettem. Ezután mindent úgy nézek már, mintha nemcsak élném, hanem olvasnám is. (S később úgy, mintha írnam is.) *Boldogult úrfikoromban*. Ez volt a könyv címe. Idétlen képpel csúfított puha fedelű ponyvaregénynek álcázva, a sorsommal játszó véletlen Krúdy egyik kései remekét adta kezembe.
- 0.2. Hajdúnánáson a diákkönyvtár őre újságot olvasott, s unottan intett, hogy a nehezen elérhető hátsó polcra emeljem csak le magam a könyveket. Így történt, hogy a kifogyhatatlan May Károlyok és Verne Gyulák helyett (tőle leginkább ezeket kaphattam) egy bizonyos Hamlet nevű dán királyfi már első beleolvasásra is lélegzet-megakasztó történetét vittem haza. Akkorra már minden közel-távol föllelhető Krúdyt megszereztem – most Shakespeare következett. Képtelen logikátlansággal vagy nagyon is logikusan? Mindegy. Így történt.
- 0.3. S még nincs vége. A véletlen, úgy látszik, háromig nem áll meg. Mert íme, a h.-i internátus fűtetlen fürdőszobájában didergek éjjel, hosszú hálóingem, mint egy karácsonyi angyalé, s magam is angyalszerűen ágaskodom a hokedlin, hogy közelebből kapjam a nagyon magasan és nagyon gyéren pislákoló, tejszínű villanykörte fényét. Lopott könyvet igazítottok a szememhez, egy nyolcadikos asztaláról veszem el éjszakánként. Nappal nem olvashatom, szigorúan megtiltották. „Nem gyereknek való”: (tizenöt éves vagyok). Tolvajként rezzenve az éji bogár neszezésétől is, nyújtózom a fény felé, s lábujjhegyen olvasom a könyvet. Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés*-ét. Ide juttatott engem Krúdy, meg a boszorkányos *Boldogult úrfikoromban*.

- 0.4. De a hármas számnál sem torpant meg a véletlen. Már ami Krúdyt illeti. Mert Hajdúnánásról Nyíregyházára költöztünk, s fejest ugrottam a Krúdy-legendába. A Kossuth Gimnáziumban saját kezűleg fölvésett monogramja beszélt azokról az időkről, amikor, fél századdal korábban, ő is ezeket az agyonfargott padokat koptatta. A Bujtoson apámék háza közvetlen közelében állott a magas jegenyéknek, amelyek egyikéről a kamasz Krúdy szarkafészek szedése közben lezuhant. A Morgó temetőben idősebb és legidősebb Krúdy Gyula sírján készültem vizsgáimra, a sóstói erdőben pedig a legifjabb Krúdy Gyula látogatta helyeken szereztem első szerelmi tapasztalataimat. Megismertem anyját, nővéreit, majd fiát és lányait is. S egy fanatikus, diákkoromban még ókeresztényien zárkózott szektát, a Krúdy-rajongókét, élükön a Mester szerelmei és egyéb viselt dolgai után országos nyomozásban ide-oda utazgató Perepatitscsal.
- 0.5. Magam is hitvallástevő és hitvallásváró tagja lettem a szektának. S amikor egyszer óriást: Móricz Zsigmondot kísértem az ny-i Kállói utcán, Krúdy szülőházának közelében elszántan a „vallásalapítóra” tereltem a szót. „Csodálatos termőfa volt!” – derült föl komorságából az öregistenarcú pályatárs, s hirtelen beszédessé vált Krúdy dicséretében és az alakjára indázódott anekdoták elmondásában. (Még aznap volt-e, vagy másnap, hogy a családiasan Atyának is becézett drága Kiss Lajossal, a *Szegény ember – Szegény asszony* írójával, ki a Jósa Múzeum igazgatójaként olyan sokat tett Szabolcsért, a Bessenyei téri hetivásár forгатagában követtük Móriczot. Ma is úgy él bennem az a színes kavargás, mintha egy Móricz-regényből elevenedett volna körénk, időtlen napsütésben.)

A NOVELLA

„londoni – akiről valamikor Pesten borospalackokat, fodrászműhelyeket és férfikalapokat neveztek el – dolga végeztével egy józsefvárosi kiskorcsmába járogatott, ahol azzal tetszelgett magának, hogy apránként megeszegette régi hölgyismerőseit, akik bizonyos okokból cserbehagyták.”

(KRÚDY: ELŐHANG EGY KISPÖRKÖLTŐHÖZ)

- 1.1. Túlságosan ismert – vagy talán nem is annyira? – Krúdy valószínűtlen termékenységű, s az is, hogy időről időre nemcsak megújítani tudta magát, de magányos bolyongásaiban lépést tartott, pontosabban „véletlen”(?) lépésszinkronba került nem is egy, a kor előtt járó, azt több lóhosszal megelőző szemlélettel, stílustörekvéssel. Proust és Joyce neve többször fölmerült már, mint olyanoké, akikkel Krúdy az emlékezésében, az idő széttördelésében rokonságot tart. (Évekkel ezelőtt magam is írtam erről.) Kafka nevét, nem tudom, említették-e már? S a Ionescót, a Beckettét? Ezeknek világa részben már az utókorból hajlik vissza a Krúdyéhoz. Hiszen a kései Krúdy-írásokban épp annyi a névtelen szorongás valamely ismeretlen Rém árnyékában, mint a leghökkenőbb groteszk, a legmellbevágóbb abszurd. Igazán hihetetlen, hogy ez az író nem ismerte azokat, akik még csak utána következtek.
- 1.2. Itt van például ez a kispörköltös novellája. Mi ez? Kapdosom a fejem (s azt hiszem, a nyájas olvasó is kapdossa majd a magáét). Egy freudista lélekbúvár csakúgy meglelné benne a maga csemegéjét, mint bármilyen más, az emberiség őstörténetével, vagy a természeti népek szertartásaival, tudatunk alá szorult kőkorszaki hitvilágával foglalkozó tudós. Persze, ez csak egyik vetülete a novellának, ez az ősemlék, csecsemői „úgy szereti, majd megeszi” (sőt: meg is eszi). A mindenféle kannibalisztikus hiedelmek, a bekebelezés misztériuma, amikor szőröstül-bőröstül magukká eszik a bekebelezettet – ellenséget, vagy akár közeli rokont –, megörökölve, úgymond, annak testi-lelki tulajdonságait. (Tekintsünk el az átszellemítettebb változatoktól – ijesztően messzire vezetnének!) Természetesen a bosszú is szerepet játszik itt, a „nemes” bosszú, mert hiszen több ez alantas megtorlásnál: a szó eredeti jelentése szerint „áldozat” is, föláldozása valakinek, s áldozatban-eggyéválás a föláldozottal. S ha szerelmi

„pótcselekvésnek” nevezném Ilondai úr furcsa passzióját (nem nevezem annak, mert ha csak lehet, kerülöm az ilyen kifejezéseket), nos, akkor még közelebb hoznám őt mindennapjainkhoz, de még mindig igen távol maradnánk a lényegtől.

- 1.3. Miért is eszi hát meg Ilondai úr Szekond kisasszonyt? Vagyis az emléket, pörkölt alakjában? Gondolhatnánk az öregedő Krúdy elväsott kiverbika-kedvére, a szerelmeskedő emberiség címére küldött ingerült mordulásaira. Arra, hogy egyre inkább csak az evés-ivással határos testi régióit idézi föl a szerelemnek. De alighanem kevesebb nosztalgiával, mint az ugyancsak emlékké széplülő régi nagy evés-ivásokat. Mintha a gyomor – legalábbis képes értelemben – tovább kitartott volna a szívnél. Gyanút keltve, hogy talán mindig is fontosabb, vagy ugyanolyan fontos volt. (S a minden poklokot át hősszerelmes Krúdy? Ki tudja, mennyi egy írói magatartásban a valóságos hajlam, s mennyi a vállalt szerep? Mi, akik szeretjük trubadúrnak látni őt, ne felejtjük el: szinte minden, amit a szerelmről írt, a fonákjáról is olvasható. S paródiaolvasatban olykor sátáni vigyor, olykor meg egészen nyers, kocsmai vagy bordélyházi röhgés lappang a sorok mögött.)
- 1.4. Végül is a legtöbb kérdésre azt kell válaszolnunk, hogy „csak”. A művészet evidenciái sohasem kétszer kettő négyek, s legkevésbé azok Krúdynál. De hát itt van ez az Ilondai úr – bárhogy vesszük, úgy lép elénk, mint egy kissé már koros, de mindenképpen kifogástalan gavallér. Nem akármilyen múlttal dicsekedhet. Igazán nem kis dolog, ha – már életében – borospalackokat, fodrászműhelyeket és férfikalapokat neveznek el valakiről. Olyan férfiú, mint egy pesti honosságú walesi herceg. Törvénykönyvbe iktatható, bármit cselekszik is. Épp ezért hat kellő váratlansággal, amikor már a nyitó mondat végén – igaz, hogy maratoni hosszúságú mondat ez – arról értesülünk, hogy Ilondai „apránként megeszegette régi hölgyismerőseit”. Íme, így kell elindítani egy novellát. Folytatni pedig úgy, hogy hosszas körülményeskedés után megtudhassuk: „a hölgyismerősök megeszegetése” képletesen értendő, s most éppen Szekond Irma művésznőt akarja hősünk elfogyasztani, mégpedig pörkölt, sőt marhapörkölt, de annak sem akármilyen, hanem kisadag alakjában. Közben remek anatómiai jellemzést kapunk a hölgyről, nemcsak szerelmi, de pörköltszempontból is.
- 1.5. S mielőtt még végigmondanám a rövid novellát – ami nagy tapintatlanság lenne az olvasó számlájára, s ugyanakkor fölösleges is –, inkább valami másról beszélek. Arról, hogy minél szélesebb asszociációs íveken épül egy írásnű, minél nagyobb ellentéteket kapcsol össze, annál feszültebb és tágasabb a belső erőtere. Számos példát tudnánk, akár kapásból is, a trivialitásból ódai hevületbe átcsapó ábrázolásmódra. Csakhogy ehhez megfelelő kifutópálya kell – néhány sor, vagy akár néhány oldal hosszán valósággal istenkísértés meg-

próbálkozni vele. Nos, Krúdy ezt teszi itt. A legzsírosabb, „speizcetlis” közön-
ségesség és a magasköltészet között egyensúlyoz, halálmegvető bátorsággal.
S amikor a konyhából kicsapó sokféle vastag gőzből is ki tudja szűrni, hogy
„a levegőnek ama bizonyos éjféli utáni szaga kezd lenni”, úgy érezzük, nyert
ügye van. S már nem aggódunk, ha megint alámerül (nevezetesen annak tag-
lalásába, kivegyük-e nyilvános helyeken szánkából a fogpiszkálót, mivel „ez
hitelképpé teszi a férfit”) – hiszen megbizonyosodtunk arról, hogy ez a gro-
teszk realista, bármit csinál is, fél lábbal mindig a költészetben, a mítoszban,
a mesében áll.

- 1.6. Végül pedig egy elégszer nem ismételhető jó tanács, magamnak és mindenki-
nek: Krúdyt nem magyarázni kell, hanem olvasni, olvasni, olvasni!

1981